

Małgorzata Wojtowicz

RECENZJA KSIĄŻKI *ROZMYŚLANIE PRZEMYSKIE. ŚWIADECTWO
ŚREDNIOWIECZNEJ KULTURY RELIGIJNEJ*. RED. JERZY BARTMIŃSKI,
ARTUR TIMOFIEJEW. PRZEMYŚL 2016. S. 221

SŁOWA KLUCZOWE

recenzja, *Rozmyślanie przemyskie*, dawna Słowiańszczyzna, zbiór artykułów

Recenzowana książka jest pokłosiem międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w dniach 13–15 czerwca 2014 r. w Przemyślu przez Instytut Filologiczny Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej w Przemyślu, Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Rzeszowskiego przy współudziale Katedry Filologii Polskiej Narodowego Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki. Spotkanie to poświęcone było pogłębieniu dotychczasowych badań nad jednym z najbardziej znanych polskich apokryfów, *Rozmyślaniem przemyskim*.

Publikacja stanowi zbiór piętnastu artykułów naukowych autorstwa znakomych badaczy z następujących polskich ośrodków badawczych: Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie, a także trojga uczonych z Moskwy i Lwowa. Podzielona została na trzy działy, o których istnieniu dowiadujemy się jedynie ze *Wstępu* (redaktorzy nie zdecydowali się bowiem na zaznaczenie w żaden inny sposób tego podziału, nie został on ujęty ani w spisie treści, ani w środku książki – artykuły opublikowano jeden po

drugim, bez wskazywania, że w którymś z miejsc zmienia się tematyka tekstów) i wzbogaconą obszernym i dobrze przygotowanym indeksem osobowym.

W pierwszej części redaktorzy pracy umieścili tylko jeden tekst, którego autorami są Tomasz Miła i Dorota Rojszczak-Robińska. Nadrzędnym celem tej pracy jest wprowadzenie w tematykę i historię recepcji (także tej obecnej) *Rozmyślenia przemyskiego*. Autorzy starają się, na bazie współczesnych prac analitycznych dotyczących tego zabytku, zdementować funkcjonujący do niedawna pogląd o nieatrakcyjności i niskiej wartości artystycznej polskiego apokryfu. Wymieniają trzy najważniejsze edycje apokryfu (Aleksandra Brücknera, Stefana Vrtela-Wierczyńskiego oraz Wacława Twardzika i Felixa Kellera). Dużą wagę przywiązują do problemu genologii badanego tekstu, redefiniując między innymi często przypisywany mu termin kompilacji. Przypominają, że w badaniach nad tym zjawiskiem należy wciąż pamiętać o pochodzeniu tekstu zabytku, który został świadomie i celowo zredagowany, co ewokuje pewne interpretacje i zmusza do refleksji. W obrębie artykułu pojawiają się wnioski i sugestie dotyczące pogłębionych badań nad polskim zabytkiem językowym. W końcowej części pracy autorzy prezentują charakterystykę *Rozmyślenia przemyskiego*, uwzględniającą podstawowe ustalenia współczesnych badaczy, która zostaje zamieszczona na stronie www.staropolska.pl. Sugerują tym samym, co przy obecnym stanie wciąż pogłębionych badań nad tym tekstem jest niezwykle interesującym i dobrym pomysłem, że działanie takie będzie najlepszym rozwiązaniem dla wciąż aktualizującego się stanu wiedzy na temat przemyskiego utworu, ponieważ wszelkie wydawnictwa książkowe, jak wskazują autorzy, „wcześniej czy później utrwałyby” nieaktualne informacje. Bez wątpienia, artykuł ten autorstwa dwojga znakomitych badaczy *Rozmyślenia*... może stanowić nie tylko wykładnię obecnej wiedzy o tym tekście, ale także jest istotną pomocą dydaktyczną dla dopiero poznających przemyski dokument literacki czytelników.

W drugiej części publikacji, jak zaznaczają redaktorzy, znajdują się artykuły poświęcone kontekstom kulturowym, wśród których funkcjonuje tekst *Rozmyślenia przemyskiego*. W tej grupie znalazła się praca znakomitego badacza polskiej literatury apokryficznej – księdza Marka Starowieyskiego, który sprawnie posługując się narzędziami analizy porównawczej, zestawia tekst *Rozmyślenia przemyskiego* z jego starożytnymi pierwowzorami. Ukraiński naukowiec Wasyl Ivashkiv bada niektóre aspekty ukraińskich elementów polskiego apokryfu. Lubelski językoznawca i folklorysta – jeden z redaktorów monografii – Jerzy Bartmiński w artykule niezwykle erudycyjnym i obszernie udokumentowanym materiałem egzemplifikacyjnym, składającym się z tekstów ludowych, głównie kolęd z pogranicza polsko-ukraińskiego, śledzi żywotność tradycji apokryficznej. Są również teksty Rosjan: Olgi Belovej i Andrey Moraża, rozważających problem kształtowania się na bazie apokryfów (równoległe z zabytkami ikonograficznymi

i ustnymi przekazami opowieści biblijnych) tzw. ludowej, narodowej Biblii na terenach wschodniej Słowiańszczyzny, jak również żywotnych tam (głównie na pograniczu polsko-ukraińsko-białoruskim, w zachodniej części Rosji, a także – ujmując problem szerzej – na znacznej części terytorium Polski), obecnych w licznych legendach folklorystycznych wątków i motywów z *Rozmyślania przemyskiego*. Tę część publikacji zamykają prace Karoliny Borowiec z Poznania, rozważającej głównie językowe (leksykalne i składniowe) analogie pomiędzy polskim *Rozmyślaniami...* a czeskim XIV-wiecznym utworem pt. *Život Krista Pana*, i Krzysztofa Wrocławskiego z Warszawy wskazującego na wątki, które mogły znaleźć się w badanym apokryfie, zaczerpnięte z ludowej tradycji ustnej, zarówno polskiej, jak i południowosłowiańskiej. Zamieszczone w drugiej części monografii artykuły wnikliwie i w niezwykle interesujący sposób przedstawiają związki polskiego zabytku językowego nie tylko z jego najstarszymi źródłami (apokryfami, takimi jak na przykład *Ewangelia Pseudo-Mateusza* czy *Ewangelia Dzieciństwa Armeńska*), ale także wschodnio- i południowosłowiańskimi interpretacjami tychże źródeł. Analizy wymienionych badaczy ukazują związki zachodzące między polskim zabytkiem a tekstami pochodzącymi nie tylko z Ukrainy i Czech, ale także chociażby z Bułgarii i Macedonii. Poczynione wnioski są odkrywcze i przejrzyste przedstawione. We wszystkich autorzy właściwie zestawili i dobrali literaturę, a także w doskonały sposób wykorzystali głównie metodę analizy porównawczej.

W ostatniej – trzeciej – części publikacji redaktorzy zamieścili aż osiem artykułów poruszających zagadnienia językoznawcze i intertekstualne związane z *Rozmyślaniami przemyskim*. Znalazły się w tym dziale prace głównie badaczy z krakowskiego kręgu Polskiej Akademii Nauk, a więc teksty autorstwa Mariusza Leńczuka, Doroty Kołodziej, Joanny Duski, Zofii Wanicowej i Bożeny Sieradzkiej-Baziur. Dział ten uzupełniły artykuły poznańskich badaczek, Doroty Maślej i Olgi Stremczewskiej, oraz drugiego z redaktorów monografii, Leszka Tymiakina z Lublina. Ta najobszerniejsza część jest równie niezwykle ciekawa i zróżnicowana jak poprzednia. Zagadnieniami translatorskimi zajęli się Mariusz Leńczuk – badając i dostrzegając nowe aspekty badania średniowiecznego zabytku w zakresie wielokrotnego tłumaczenia w nim obszernych fragmentów *Nowego Testamentu* – oraz Dorota Maślej, wnikliwie i wieloaspektowo zestawiając tekst modlitwy *Ojciec nasz...* zapisany i objaśniony w *Rozmyślanii przemyskim* z zachowanymi XV-wiecznymi przekazami *Modlitwy Pańskiej*. W opublikowanych tekstach po raz kolejny poruszone zostały kwestie językowe, w których położono akcent na wykazanie zbieżności stylistycznych i leksykalnych (tym razem skupionych głównie wokół podobnych zabiegów językowo-stylistycznych i leksykalnych w utworach zbliżonych czasowo do analizowanego dzieła, czyli: *Żywocie Pana Jezusa Krysta* Baltazara Opeca – artykuł Doroty Kołodziej czy *Rozmyślaniach dominikańskich* – artykuł

Olgi Stremczewskiej). Analizy te, zdecydowanie najsłabsze w całym tomie, jeśli chodzi o poziom odkrywczoci czy nowatorskich interpretacji, zawierają jednak odpowiednio dobrane cytaty pozwalające osadzić badany apokryf w kontekście podobnych dzieł doby średniowiecza. To niezwykle istotne z punktu widzenia ciągłości tradycji religijnej epoki staropolskiej. W dalszej części monografii, w artykule Leszka Tymiakina przywołane zostały zagadnienia semantyki i pragmatyki języka (zróznicowanie i emocjonalność aktów mowy oraz funkcje tego zabiegu), co w dużej mierze powiększa zasób wiedzy o artyzmie przemyskiego zabytku literackiego. Natomiast Joanna Duska dogłębnie przeanalizowała pojawiające się w polskim tekście powtórzenia semantyczne, odróżniając je wyraźnie od glos czy synonimii oraz dokonując ich klasyfikacji ze wskazaniem funkcji. W kolejnej rozprawie, pod tytułem *Rektyfikacja, czyli nowa lekcja zapisu przytrzconymy w „Rozmyślanii przemyskim”?*, badaczka przeprowadziła wnikliwą analizę językową zapisu, który nie został odczytany przez Aleksandra Brücknera. Kolejni badacze: W. Twardzik i F. Keller podjęli próbę właściwego odczytania, ale Zofia Wanicowa nie do końca zgadzała się z ich propozycją. Przedstawiła własne odczytanie tego wyrazu, licząc na współudział czytelnika w dyskusji. Jest to cenny wkład badaczki w wyjaśnienie sensu tego trudnego średniowiecznego wyrazu. W ostatnim tekście zaś Bożena Sieradzka-Baziur przeprowadziła wnikliwą i szczegółową analizę poglądów dotyczących tytułu poddawanego w recenzowanej publikacji wszechstronnej analizie polskiego zabytku językowego, a także zauważyła i ukazała sposoby współczesnego wykorzystania tego tytułu przy tworzeniu elektronicznego *Słownika pojęciowego języka polskiego*. Wskazała tym samym, jak cennym jest on źródłem dla badań językoznawczych.

Wszystkie zamieszczone w tomie artykuły są uzupełnione w większości bogatą i odpowiednio dobraną bibliografią, często połączoną z wykazem skrótów, a poprzedzone streszczeniami oraz słowami kluczowymi w dwóch językach (polskim i angielskim). Widać wyraźnie, że wszyscy autorzy powołują się nie tylko na najważniejsze prace dotyczące analizowanego zabytku językowego, ale także na najnowsze pozycje literatury przedmiotu. Dzięki temu ich teksty stają się bardzo wartościowe i przydatne.

Książka pod względem edytorskim zredagowana jest poprawnie. Jedyną uwagę można poczynić w stosunku do redakcji i zapisu streszczeń poprzedzających teksty. Są one nieujednolicone i nieproporcjonalne, nie wpływa to jednak na jakość prezentowanych treści. Trzeba także wspomnieć, że w licznych artykułach zdecydowano się na zastosowanie wyróżnionych cytowanych fragmentów, na przykład za pomocą tabel. Nie jest to wprawdzie jednolite w obrębie całej publikacji, ale w ramach poszczególnych artykułów zadbano o taki sam kształt poszczególnych

wyróżnień, co sprawia, że wygląda to estetycznie i nie sprawia problemów przy czytaniu.

Na tle publikacji poświęconych polskim apokryfom, w tym *Rozmyślaniu przemyskiemu* (o którym do tej pory pisano głównie pojedyncze artykuły), recenzowana monografia zbiorowa zawiera prace odkrywcze, w sposób znaczący poszerzające wiedzę naukową o *Rozmyślaniu przemyskim*. Jest książką potrzebną i niezwykle przydatną, przekrojowo ukazującą wartość i wagę średniowiecznego zabytku. Dzieje się tak dlatego, że wszystkie zamieszczone w publikacji Jerzego Bartmińskiego i Artura Timofiejewa teksty stanowią rzeczywiście wynik żmudnych, niejednokrotnie wymagających badań, a materiał, na który powołują się i który cytują współpracujący z redaktorami autorzy jest dobrany w sposób przemyślany i odpowiednio zestawiony.

Podsumowując, można stwierdzić, że w publikacji tej specjaliści z różnych dziedzin humanistyki poddali naukowemu oglądowi różne aspekty przemyskiego apokryfu. Zamieszczony w tomie pokonferencyjnym plon ich refleksji stanowi podsumowanie dotychczasowego stanu wiedzy o *Rozmyślaniu przemyskim*, a także pozostawia nadzieję na podjęcie dalszych badań nad tym piętnastowiecznym zabytkiem prozy polskiej, służących coraz lepszemu poznaniu wspólnego podłoża kulturowego i religijnego Słowiańszczyzny. Z poszczególnych analiz wyłania się obraz bogactwa i złożoności relacji zachodzących między polskim średniowiecznym apokryfem a jego macierzystymi i wtórnymi kontekstami kulturowymi, które należałoby, zgodnie z sugestiami większości autorów artykułów, rozwinąć i stale rozszerzać. Praca stanowi przykład doskonale przygotowanej rozprawy naukowej o charakterze monografii. Cechuje się wysokim poziomem merytorycznym i redakcyjnym. Publikacja przydatna jest zarówno dla młodych, jak i doświadczonych adeptów i badaczy polskiego zabytku.

Małgorzata Wojtowicz

THE REVIEW OF THE BOOK CALLED *ROZMYŚLANIE PRZEMYSKIE.*
ŚWIADECTWO ŚREDNIOWIECZNEJ KULTURY RELIGIJNEJ
EDITED BY JERZY BARTMIŃSKI, ARTUR TIMOFIEJEW. PRZEMYSŁ 2016

(summary)

The article is a scientific review of the book entitled *Rozmyślanie przemyskie* (*The Przemysł Meditation*) edited by Jerzy Bartmiński, Artur Timofiejew, published in Przemysł in 2016. The text discusses the structure of work and substantive content of individual 15 articles

of researchers from various scientific centers in Poland, Russian and Ukraine. It can be noticed that the book has some innovative discoveries in the study of Polish literary heritage and plays an essential role in building scientific reflections not only on the subject of old Poland, but also Slavdom.

KEYWORDS

review, *Rozmyślanie przemyskie*, late Slavdom, a collection of articles